

В.С. Вергунова,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри
естетичного виховання
ЧНПУ імені Т.Г.Шевченка,
м.Чернігів

Погляди В.Сухомлинського щодо формування естетичного досвіду молодших школярів

Статтю присвячено творчому внеску видатного вітчизняного педагога В.Сухомлинського у сфері естетичного виховання дітей. Висвітлено основні погляди вченого щодо формування естетичного досвіду учнів початкових класів. Підкреслюється їх актуальність для навчання й виховання молодших школярів у сучасних умовах.

Ключові слова: естетичний досвід, естетичне виховання, естетичні почуття

В умовах розвитку сучасної педагогічної науки звернення до ідей педагогів минулого є надзвичайно актуальним, адже у творчій спадщині цих видатних учених знаходимо чимало думок, що не втрачають своєї значущості з плином часу. Їх осмислення та втілення у практику навчання й виховання підростаючого покоління є відображенням змін, що відбуваються в освітньому просторі сьогодення.

Серед багатьох проблем, що хвилювали й хвилюють педагогічну спільноту різних часів, значне місце відводиться питанням естетичного виховання дітей, розвитку їх емоційності, творчих здібностей й, зокрема, формування естетичного досвіду як невід'ємної складової духовної культури учнів.

У науковій літературі означена проблема знайшла своє втілення у працях науковців різних галузей знань. Про це свідчить творчий доробок філософів (А.Альохін, Ю.Борев, І.Зязюн, Д.Джоза, М.Каган, Н.Крилова, В.Кудін, Л.Новикова, Л.Столович та ін.), психологів (Б.Ананьєв, Л.Виготський, С.Рубінштейн та ін.), педагогів (Т.Шацький, Г.Шевченко, П.Юркевич та ін.). Однак, багатогранність і складність цієї проблеми потребує більш детального вивчення. Це стосується, насамперед, дослідження поглядів українських учених: С.Русової, В.Сухомлинського, К.Ушинського.

Мета статті полягає у висвітленні основних ідей В.Сухомлинського щодо формування естетичного досвіду молодших школярів.

У працях В.Сухомлинського червоною ниткою проходить думка про те, що естетичне виховання є основою становлення гармонійної особистості. Вчений неодноразово підкреслював, що саме здатність чуттєво реагувати на явища дійсності, уміння творчо перетворювати їх відповідно до уявлень про красу впливає на збагачення духовної культури підростаючого покоління. «Краса, – зазначав педагог, – могутнє джерело моральної чистоти, духовного багатства, фізичної досконалості» [7, с. 369]. Тому одне із важливих завдань, які стоять перед вчителем початкової школи, полягає у тому, щоб «навчити дитину бачити в красі навколишнього світу духовне благородство, доброту, сердечність і на основі цього утверджувати прекрасне в собі» [Там само].

На думку Василя Олександровича, залучення дитини до прекрасного сприяє формуванню неповторного світосприйняття, індивідуального досвіду, у якому чуттєві реакції на довкілля відіграють вирішальну роль. Він писав: «...Немає жодної педагогічної закономірності, немає жодної істини, яка була б абсолютно однаковою для всіх дітей. Тому що виховувати людину – це передусім виховувати її душу, бачити й відчувати її індивідуальний світ» [6, с. 422]. Ця думка знайшла продовження у поглядах сучасних учених. Зокрема І.Зязюн відзначав, що чуттєвий досвід, як індивідуальне утворення особистості, зберігає цілісність її психічного розвитку, сприяє самореалізації, осмисленню свого місця у житті, оскільки «самоствердження, як безкінечний процес, полягає у чуттєвому осмисленні свого місця у житті, у діяльності, у вчинках» [1, с. 30-31].

У працях В.Сухомлинського підкреслюється, що початкова школа повинна дати дітям не тільки міцну основу знань, які потрібні для подальшого навчання, а й забезпечити формування естетичного досвіду, ядром якого є естетичні почуття й емоційне ставлення дитини до явищ й подій. Ці складові найкраще характеризують рівень розвитку людської культури в цілому, оскільки відображають ціннісні пріоритети особистості, визначають лінію її поведінки. «Людська культура – найтонше виявляється в культурі почуттів», – відзначав педагог [7, с. 374]. Цю думку поділяли й інші вчені. «Ніщо – ні слова, ні думки, ні навіть вчинки наші не виражають так ясно і правильно нас самих і наше ставлення досвіту, як наші почуття: у них відчутно характер не окремої думки, а всього змісту нашої душі її ладу», – писав К.Ушинський [8, с. 385]. «Справжнім стимулом у житті... є внутрішнє, емоційне ставлення, і діями нашими, особливо у екстремальних умовах, керує саме воно. І поки таке ставлення не сформоване, не засвоєне, немає і справжньої вихованості, хоча людина й володіє знаннями, уміннями і навіть здібностями», – наголошував Б.Неменський [3, с. 33].

Василь Сухомлинський був переконаний у необхідності емоційного розвитку дитини, оскільки те, що пережите й відчуте нею стає неповторним особистісним надбанням. «Справді, багато з того, що вивчають у школі, з часом неминуче забудеться, але всі культурні цінності, до яких доторкнулась людська думка, залишаються слідом у нашій душі і, насамперед, у почуттях і переживаннях», – підкреслював педагог [7, с. 374]. Особливе значення має розвиток виховання моральних, інтелектуальних, естетичних почуттів у їх тісному взаємозв'язку. Це, як вважав педагог, має практичну спрямованість, оскільки вчить підростаюче покоління «керувати своїми бажаннями, свідомо обмежувати їх, бути володарем бажань, виховувати в собі благородні людські потреби» [6, с. 500].

Водночас розвиток емоційності дитини має тісно пов'язуватись із мисленням, що зумовлюється специфікою пізнання естетичних явищ дійсності. «В естетичному сприйманні, як пізнавальному й емоційному процесі, тісно пов'язані поняття, уявлення, судження – взагалі мислення, з одного боку, і переживання, емоції – з другого», – відзначав В.Сухомлинський [7, с. 377].

Залучати дитину до світу краси, приділяти увагу формуванню її естетичного досвіду необхідно якомога раніше. «Прогає в дитинстві, – писав Василь Олександрович, – ніколи не відшкодувати в юності і тим більш в зрілому віці. Це правило стосується всіх сфер духовного життя дитини і особливо естетичного виховання. Чуткість, сприйнятливість до краси в дитячі роки незрівнянно глибші ніж у більш пізні періоди розвитку особистості [6, с. 193].

На думку В.Сухомлинського, формування естетичного досвіду дитини тісно пов'язується не тільки з естетичним, але й з моральним вихованням. Це зумовлюється специфікою естетичного в якому краса й добро виступають як єдине ціле. «В уявленні про людську красу ми на перше місце ставимо духовну красу – вірність переконанням, людяність, непримиримість до зла», – відзначав педагог [7, с. 374]. Такого погляду дотримувалися й інші вчені-педагоги. Зокрема, у працях К.Ушинського підкреслюється, що ядром естетичного досвіду є прагнення людини до краси, яке необхідно розглядати у його співвідношенні з істиною та добром. «Моральне неодмінно буде сферою естетичних почуттів», – писав учений [8, с. 176]. Цю думку підтримувала й С.Русова, яка неодноразово стверджувала, що «краса завжди пов'язана з добром» [5, с. 67]. Тому одним із завдань учителя початкової школи є виховання естетичної потреби, яка багато в чому визначає усе духовне життя дитини. «Потреба в красивому утверджує моральну красу, народжуючи непримиренність і нетерпимість до всього вульгарного, потворного. Не допустити, щоб молоде покоління стало тільки споживачем краси – це проблема не тільки естетичного, а й морального виховання», – підкреслював Василь Сухомлинський [6, с. 193].

Формування естетичного досвіду здійснюється завдяки безпосередній естетичній діяльності особистості. В.Сухомлинський стверджував: «Чим більше в людини сил і можливостей для активної діяльності, тим важливішу роль у формуванні її морального обличчя відіграє творення краси, сердечна турбота про красу, особливо в людських взаємовідносинах, у служінні високим ідеалам, в ідейності життя» [6, с. 292-293]. При цьому, у працях вченого підкреслюється, що естетичний розвиток дитини можливий у випадку, коли естетична діяльність матиме творчий характер, поєднуватиме в собі естетичні переживання, оцінку й осмислення явищ дійсності, а не тоді, коли йдеться лише про споглядання краси або формальне виконання певних дій. «Естетичні почуття пробуджує та краса, яка входить у життя людини як елемент її духовного світу», – наголошував педагог [7, с. 378].

Найкращим засобом у формуванні естетичного досвіду є залучення дитини до світу мистецтва. Василь Олександрович постійно підкреслював його роль у становленні гармонійної особистості. «Мистецтво – це час і простір в якому живе краса людського духу. Як гімнастика виправляє тіло, так мистецтво виправляє душу. Пізнаючи цінності мистецтва, людина пізнає людське в людині, підносить себе до прекрасного, переживає насолоду», – наголошував він [6, с. 544]. Ці думки мають актуальне значення у наш час, де у багатьох людей споживацькі інтереси переважають над прагненням пізнавати і втілювати загальнолюдські цінності у власній діяльності.

Важливе значення мають думки В.Сухомлинського щодо мистецького навчання й виховання молодших школярів, яке не слід зводити тільки до нагромадження знань й умінь. Дитина не повинна занурюватись у світ мистецтва лише для того, щоб відповісти на запитання вчителя й дістати оцінку. «Справжнє пізнання мистецтва починається там, де людина осягає прекрасне для себе, для повноти свого духовного життя, живе у світі мистецтва, прагне прилучитися до прекрасного», – підкреслював педагог [6, с. 544].

На думку Василя Олександровича, входження у світ мистецтва починається з пізнання краси слова. «Красу діти не можуть пізнати без яскравого емоційного слова вчителя про красу навколишнього світу. Але слово про красу естетично впливає на дитину, якщо вона побачить красу своїми очима. Споглядання і слухання, переживання побаченого і почутого – це ніби перше віконце у світ краси. І ми вбачаємо дуже важливе завдання у тому, щоб навчити дитину бачити і відчувати прекрасне, а коли в ній будуть пробуджені ці здібності, навчити її на все життя зберегти душевне захоплення і доброту», – наголошував педагог [7, с. 370].

Значну роль у формуванні естетичного досвіду дитини, її почуттів має музичне мистецтво. «Музика й співи в школах – не тільки навчальний предмет, а й могутній засіб виховання, який має надати емоційного й естетичного забарвлення всьому духовному життю людини», – підкреслював В.Сухомлинський [6, с. 553]. Музика є тим видом мистецтва, у якому виявляються найглибші та найінтимніші переживання людей. Її специфіка полягає в тому, що вона відображає не сам світ, а переживання світу. Завдяки своїй значній емоційній силі, музичне мистецтво наділяє особистість такою духовною силою, яка підносить внутрішнє «Я» до масштабів усього світу, створює благотворний вплив на її духовний світ. Відтак актуальними залишаються слова видатного педагога: «Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що людина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури» [6, с. 553].

Важливе значення у формуванні естетичного досвіду дитини має правильна організація вчителем слухання музичних творів. Так, підкреслюючи величезну емоційну силу цього виду мистецтва, Василь Олександрович був переконаний у його впливі на інтелектуальний розвиток особистості. «Я глибоко переконаний, що краса музики – могутнє джерело думки», – підкреслював він [6, с. 192]. Тому, коли йдеться про збагачення духовної сфери школярів, необхідно, щоб музичний твір не тільки приносив естетичне задоволення, але й спонукав до роздумів про почуте, «щоб слухання одного й того самого твору приносило естетичну насолоду, відбулося на

мисленні і емоційному житті» [6, с. 191]. Подібною думки дотримувався Д.Кабалевський, який стверджував: «Лише тоді музика може виконати свою естетичну, пізнавальну і виховну функції, коли діти навчаються по-справжньому чути її і роздумувати про неї. Справжнє, відчуте і продумане сприймання музики, – основа усіх форм прилучення до музики, тому що при цьому активізуються внутрішній світ учнів, їх почуття і думки» [2, с. 28].

На думку Василя Олександровича, для формування естетичного досвіду засобами музичного мистецтва необхідно не тільки накопичувати музично-естетичні враження, а й розвивати естетичні запити школярів. Важливо не виховання окремих талантів, а створення необхідних умов для того, щоб учні любили музику, щоб для них вона стала духовною потребою [6, с. 193].

У цій складній справі значним недоліком є перенасичення учнів новими музичними враженнями, що веде до розвитку споживацького ставлення до музичного мистецтва. «Нехай за місяць, – писав учений, – дитина почує одну нову мелодію, та ця мелодія стане для неї джерелом духовної насолоди на все життя [6, с. 191]. Ці думки мають важливе значення у навчанні й вихованні молодших школярів сьогодення. Так, О.Ростовський підкреслює, що до поверховості почуттів призводить надмірна кількість музичних вражень, де замість глибокого переживання виникає звичний та незначний відгук, натомість збагачення особистості бачимо протилежне – поверховість сприймання, бездушне наслідування моді. Відтак діти звикають до пасивного задоволення, художні враження пробігають поверхово, не зачіпаючи особистості, не викликаючи думок, не ставлячи перед ними ніяких питань [4, с. 57].

Отже, у педагогічному доробку Василя Сухомлинського знаходимо чимало цінних думок щодо естетичного виховання підростаючого покоління й, зокрема, формування естетичного досвіду молодших школярів. Сучасними залишаються погляди вченого щодо взаємозв'язку естетичних почуттів та моральної культури дитини, розвитку емоційності й творчих здібностей, єдності емоційних та раціональних складових у здійсненні естетичної діяльності. Ці ідеї знайшли своє відображення у навчально-виховному процесі початкової школи сьогодення, у тому числі при проведенні уроків художньо-естетичного циклу.

Література:

1. Зязюн І.А. Естетичний досвід особи / І.А.Зязюн. – К.: Вища школа, 1976. – 176 с.
2. Кабалевский Д.Б. Воспитание ума и сердца [Текст] : книга для учителя / Д.Б.Кабалевский. – М. : Просвещение, 1984. – 206 с.
3. Неменский Б.М. Мудрость красоты: о пробл. эстет. воспитания : кн. для учителя. – [2-е изд.] / Б.М. Неменский. – М. : Просвещение, 1987. – 255 с.
4. Ростовський О.Я. Педагогіка музичного сприймання : навч.-метод. посібник / О.Я. Ростовський. – К.: ІЗМН, 1997. – 248 с.
5. Русова С. Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. – Кн.2. [за ред. Є.І. Коваленко; упоряд., передм., прим. Є.І Коваленко, І.М.Пінчук] – К. : Либідь, 1997. – 320 с.
6. Сухомлинський В.О. Вибрані твори / В.О.Сухомлинський // В 5-ти т. – Т.3. – К. : Рад. шк., 1977 – 670 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори / В.О.Сухомлинський // В 5-ти т. – Т.4.– К. : Рад. шк., 1976 – 640 с.
8. Ушинський К.Д. Твори в шести томах / К.Ушинський. – Т. 6-й. – К.: Рад. шк, 1954. – 616 с.

В.С. Вергунова

Взгляды В. Сухомлинского на формирование эстетического опыта младших школьников

Статья посвящается творческому наследию выдающегося отечественного педагога В. Сухомлинского в сфере эстетического воспитания детей. Освещаются основные взгляды ученого на формирование эстетического опыта учеников начальной школы. Подчеркиваются их актуальность для воспитания младших школьников в современных условиях.

Ключевые слова: эстетичный опыт, эстетическое воспитание, эстетические чувства

Vergunova V.S.

In V. Sukhomlynsky on the formation of aesthetic experience of primary school children

The article is devoted to the creative contributions of outstanding teachers in the domestic. Sukhomlynsky in the field of aesthetic education of children. It covers the basic scientist looks to the formation of aesthetic experience of primary school pupils. Emphasized their importance for training and education of young pupils in modern conditions.

Keywords: aesthetics experience, aesthetics education, aesthetic sensuality

Вергунова Валерія Сергіївна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри естетичного виховання
Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка

Дом. адреса: 14013
вул. Воїнів-Інтернаціоналістів 1/4, к. 406
м. Чернігів

066-11-65-778